

Innehåll

	Förord	10
	Lista över illustrationer	12
1	Om rättigheter	15
2	De internationella mänskliga rättigheternas historia	41
3	Utrikespolitik för mänskliga rättigheter och Förenta nationerna	79
4	Tortyr som internationellt brott	107
5	Rättfärdigade begränsningar av frihet	124
6	Att balansera rättigheter – integritetsfrågan	137
7	Mat, utbildning, hälsa, bostad och arbete	149
8	Diskriminering och jämlikhet	176
9	Dödsstraff	185
	Slutkommentarer	192
	Referenser	198
	Vidare läsning	211

Appendix:	
FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna	220
Register	231

Förord

Syftet med den här boken är att ge läsaren ingångar till olika tankar om mänskliga rättigheter, aktivism och juridik. Boken fokuserar på idéers förmåga att mobilisera människor i kampen mot orättvisor och ovärdiga liv. Mänskliga rättigheter löser inte på allvar de spänningar som finns mellan konkurrerande intressen och föreställningar om hur världen borde vara; snarare erbjuder de vokabulären för att diskutera vilka intressen som bör segra och hur vi bäst uppnår målen vi valt.

Denna korta introduktion gör i själva verket en betraktelse över ett antal rättigheter, snarare än att bara berätta de mänskliga rättigheternas historia, med dess revolutioner, proklamationer och fortsatta kamp. Att kräva en värld som bygger på respekt för mänskliga rättigheter är inget svårt; att förändra rådande strömningar så att man uppnår full respekt för mänskliga rättigheter är ett evighetsarbete, om vi betänker att människor har rätt till liv, jämlikhet, yttrandefrihet, integritet, hälsa, mat och bostad. Mänskliga rättigheter handlar om att var och en av oss ska kunna leva ett värdigt liv och vi har långt kvar innan vi uppnått det över hela jorden. Vi kommer att upptäcka att projektet för mänskliga rättigheter inte bara handlar om att införa en uppsättning skyldigheter vid en given punkt i historien; rörelsen för mänskliga rättigheter handlar snarare om att människor står upp för orättvisor och visar solidaritet när de möter förtryck.

För att läsaren själv ska kunna studera en del av de texter och organisationer som boken refererar till erbjuder vi en hemsida med länkar på <http://hei.unige.ch/human-rights-vsi>. De referenser i boken som markerats med en asterisk* återfinns på hemsidan.

Illustrationer

1. "Kriminellas rättigheter",
Sunday Telegraph,
14 maj 2006 19
2. Thomas Paine på frimärke .. 24
National Postage Museum,
Smithsonian Institution, Washington
3. *Rights of Man*, bokomslag . 49
© Penguin Books
4. Radislav Krstic 58
'före': © Getty Images;
'efter': © Reuters/Ranko Cukovic
5. Barnsoldater i Demokratiska
republiken Kongo 59
©Roger LeMoyné
6. Demonstrationer i Bern 87
© Amnesty International (Schweiz) 2003
7. Mödrar till "de försvunna",
Buenos Aires 99
© J Etchart/Exile Images
8. Mary Robinson på
uppdrag i Afghanistan 105
www.peacebuild.ca
9. Guy Fawkes bekännelse 109
The National Archives
10. "Avgå, Rumsfeld":
The Economist förstasida,
8 maj 2004 111
© *The Economist*
11. "Det är nu officiellt att
mänskliga rättigheter är
ett skämt": satir i
The Economist,
10 juni 2006 123
© Kevin Kallaugher
12. "Upprop för amnesti"
lanseras, 1961 131
© The Guardian Newspapers Ltd 1961
13. Prinsessan Caroline
av Monaco 147
© Getty Images

14. Fackliga rättigheter 172
© Getty Images
15. Patrick Stewart om våld
i hemmet, tidskriften
Amnesty 182
© Amnesty International
16. Modern apparat för
avrättning med gift
och en giljotin 191
Avrättning med gift: © Time Life
Pictures/Getty Images;
giljotin: ©AFP/Getty Images

Utgivaren och författaren ber om ursäkt för eventuella fel eller brister i listan ovan. Kontakta dem och de kommer att med glädje rätta varje fel vid snarast möjliga tillfälle.

Om rättigheter

I dag dröjer det vanligtvis inte länge innan ett problem formuleras som en fråga om mänskliga rättigheter. Den här boken granskar varifrån begreppet mänskliga rättigheter kommer och hur rörelsen för mänskliga rättigheter har utvecklat en uppsättning förpliktelser som gäller över hela världen. Vi ska studera hur föreställningen om mänskliga rättigheter har utvecklats och vilken roll mänskliga rättigheter spelar (och kan komma att spela) i vår värld.

Ett tema i den här lilla boken är att olika folk för närvarande förstår mänskliga rättigheter på olika sätt. Att åberopa mänskliga rättigheter är enligt somliga ett innerligt och moraliskt rättfärdigt krav för att komma till rätta med alla sorters orättvisor; enligt andra är det inget mer än en slogan att betrakta med misstänksamhet, till och med fientlighet. Jurister betraktar ibland mänskliga rättigheter nästan som en kompetens och refererar till detaljer i nationella och internationella lagar och avtal om mänskliga rättigheter. Samtidigt är människorättens¹ tillämpning nästan alltid ifrågasatt, så att båda parterna i en meningsskiljaktighet kräver att människorätten tillämpas på ett just för dem gynnsamt sätt. Människorätten är speciell på så vis att den ofta innebär att andra rättstillämpningar beskrivs som otillräckliga eller orättvisa. De mänskliga rättigheternas idiom används för att kritisera, försvara och förändra alla möjliga sorters beteenden. Att spela ut det kortet kan verka övertygande, ibland till och med vara avgörande, när beslut ska fattas i vår tid; detta är en

---

1 Human Rights Law. *Ö.a.*

aspekt av varför den moraliska kraften hos mänskliga rättigheter är så attraktiv – de kan hjälpa dig att vinna debatter och ibland ändra på hur saker görs.

Också föreställningen om en ”människorättskultur” innebär olika saker för olika människor. För en del innebär det att alla bör behandlas med respekt för sin inneboende värdighet och människovärde. För andra innebär det ett krav på att domstolar, polis och immigrationsmyndigheter värnar terroristers, brottslingars och andra oönskade personers intressen till priset av allmänhetens säkerhet. Den motsättningen ställdes nyligen på sin spets i Storbritannien när populära tidningar förlöjligade tillämpningen av den nya människorättslagen (se ruta 1). Den spänningen är på sätt och vis en oundviklig del av arbetet med att värna mänskliga rättigheter. Mänskliga rättigheter träder in för att hindra regeringar och andra aktörer från att eftersträva smidiga politiska lösningar på bekostnad av vissa individers välmåga och vad som är lämpligt i ett demokratiskt rättssamhälle. Ibland kan värdet av mänskliga rättigheter framstå som i strid med majoritetsviljan; faktum är att mänskliga rättigheter kan fungera som ett skydd mot majoritetens ”tyranni”. Men, med undantag för det villkorlösa förbudet mot tortyr, tillåter, som vi kommer att upptäcka, människorätten att också säkerhetsbehov vägs in.

Ruta 1: Mänskliga rättigheter i brittisk press

The Sun (online): Oliver Harvey and Michael Lea,* ”Tusentals av Suns läsare har röstat för att skrota lagen om mänskliga rättigheter²”

---

2 Human Rights Act, en brittisk lag från 1998 för att stärka det inhemska, juridiska skyddet för mänskliga rättigheter. Ö.a.

Inom loppet av tjugofyra timmar ringde nästan 35 000 personer till vår telefonmottagning Du Bestämmer, för att stödja vårt krav att man slutar sätta mördares, våldtäktsmäns och pedofilers intressen FÖRE offrens. Den idiotiska lagstiftningen har inneburit att många farliga brottslingar släppts fria så att de kunnat begå nya brott. Andra skaffar förmåner och bidrag med hjälp av de fnoskiga lagarna.

The Sunday Telegraph: Ge oss våra rättigheter tillbaka

Afghanerna som kapade ett vanligt passagerarplan belönas av domstol med rätten att stanna i Storbritannien på skattebetalarnas bekostnad. Utländska terrorister som enligt uppgift planerar att mörda hundratals brittiska medborgare kan varken utvisas till sina hemländer eller fängslas här. Mördare och våldtäktsmän har rätt att få alla beslut som håller dem fängslade granskade av en särskild nämnd, där de måste representeras av advokat – resultatet är att skrämde prövningsnämnder friger mördare som sedan kan fortsätta döda nya offer. Brittiska allmänheten oroar sig alltmer över domslut vars effekt är att brottslingarnas ”rättigheter” sätts före laglydiga medborgares. Resultatet är att hela idén om mänskliga rättigheter tappar i trovärdighet. I stället för att utgöra ett grundläggande skydd mot godtycklig maktutövning betraktas numera ”mänskliga rättigheter” som ett juridiskt påhitt för att hindra polisen, underrättelsetjänsten och andra offentliga myndigheter från att göra vad de tror krävs för att skydda landet.

Vid närmare granskning visar det sig att många av de negativa reaktionerna i Storbritannien på den ”människorättskultur” som antogs dominera beslutsprocesserna byggde på felaktig information om den nya lagen om mänskliga

rättigheter. För det första kan domarna inte avskriva lagar för att de är oförenliga med mänskliga rättigheter; det är fortfarande parlamentet som äger fullständig självständighet beträffande vilka lagar det vill stifta eller dra tillbaka. (Så är det inte i länder med en begränsande grundlag, exempelvis USA eller Sydafrika, där konstitutionella rättigheter kan äga förtur.) För det andra, regeringens översikt av hur lagen om mänskliga rättigheter har använts, har lyft fram ett antal ”myter och missuppfattningar” om lagen. En del historier, som den om fången som hävdade att bristen på tillgång till vissa tidskrifter innebar inhuman och förnedrande behandling, har berättats så ofta att de kommit att bli synonyma med själva föreställningen om mänskliga rättigheter. Denna fånges krav på tillgång till tidskrifter som en mänsklig rättighet accepterades aldrig av beslutsfattarna och avfärdades direkt av domstolen. De historier som framställer lagen om mänskliga rättigheter som ett ”knäppt dekret”, ”galen lagstiftning” eller ”fnoskiga lagar” har vid närmare granskning visat sig vara sensationalistiska. Försöken att beskriva skyddet av mänskliga rättigheter som galenskap är en påminnelse om att projektet för mänskliga rättigheter ofta handlar om att säkra rättigheter för sådana människor som har marginaliserats och gjorts sårbara. De som för flera sekler sedan födde idén om mänskliga rättigheter ansåg att de följde av rationalitet, snarare än neuroser, men också dessa personer betraktades ofta som om de drabbats av någon form av illusion beträffande själva existensen av sådana rättigheter. Om några sidor kommer vi att stöta på ”Tokige Tom” Paine. Låt oss nu vända uppmärksamheten mot idén om de mänskliga rättigheterna och hur den utvecklats historiskt.

Först av allt behöver vi inse att mänskliga rättigheter betraktas som ett mycket speciellt fall av rättigheter. William Edmundsons introduktionsbok om rättigheter skiljer mellan mänskliga rättigheter och andra rättigheter: ”Mänskliga

1. Rubrik från *The Sunday Telegraph*, 14 maj 2006: stämplar lagen om mänskliga rättigheter som ”tillflykt för terrorister och skurkar”.
-

rättigheter erkänner extraordinära, särskilda, grundläggande intressen, vilket i allmänhet skiljer ut dem från andra rättigheter, till och med de moraliska.” Richard Falk påstår att mänskliga rättigheter utgör ”en ny sorts rättigheter” som fått en framträdande ställning till följd av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, som antogs 1948. Det är en poäng väl värd att hålla i minnet genom hela boken: den handlar inte om alla de rättigheter människor kan tänkas äga – vi studerar en ganska speciell kategori rättigheter.

När man närmar sig frågan om mänskliga rättigheter är det vanligt att börja i gamla religiösa och filosofiska skrifter. Enligt deras version av mänskliga rättigheter har människor, till följd av sin mänsklighet, begåvats med vissa grundläggande och oförytterliga rättigheter. Den slutsatsen har förekommit i olika former i olika samhällen. Den historiska framväxten av föreställningen

om mänskliga rättigheter förknippas ofta med utvecklingen av västvärldens filosofiska och politiska principer, men samtidigt skulle ett perspektiv som fokuserade på konfucianistiska, hinduiska eller buddhistiska traditioner finna referenser till liknande principer om folkbildning, självförverkligande, respekt för andra och strävan att bidra till andras välfärd. Religiösa skrifter, som Bibeln och Koranen, kan läsas inte bara som pliktskapande utan också som att de skapar rättigheter. I de allra tidigaste rättskoderna, från Hammurabis lag i antikens Babylon (omkring 1 780 f.Kr.), hela vägen till västs naturrättstradition, som byggde på de grekiska stoikerna och romarrikets juridiska föreställning om jus gentium (folkrätt), återfinns anspelningar på insikten att det finns ett behov att värna mänsklig frihet och värdighet. Gemensamt för alla dessa rättskoder är att de erkänner vissa universellt giltiga principer och normer för beteende. Det går att argumentera för att dessa beteendenormer har inspirerat föreställningen om mänskliga rättigheter och kan betraktas som föregångare till, eller speciella uttryck för, de mänskliga rättigheterna – men ursprunget är inte lika självklart som ibland påstås. Låt oss nu ta en titt på några tidiga, historiska anspråk på det faktiska begreppet rättigheter (i motsats till anständigt uppförande) och de skeptiska invändningar dessa mötte.

Människors rättigheter och deras motståndare

Den typiska beskrivningen i väst av traditionen bakom mänskliga rättigheter är något problematisk. Tidiga juridiska formuleringar på människorättsområdet sägs härstamma från *Magna Carta* år 1215, ett kontrakt mellan Englands kung Johan och adeln, som var missnöjd med de skatter kungahuset tog ut. Men även om den överenskommelsen garanterade varje fri mans rätt att inte ”arresteras eller hållas fängslad eller fråntagas sin egendom eller förklaras

laglös eller bannlysas eller på något annat sätt ofredas ... med mindre än att laglig dom förkunnats av hans jämlikar och enligt rikets lag”, handlade den bara om en garanti att få sin sak prövad inför en jury och gällde dessutom enbart landägande män. Rättigheterna som återfinns i *Magna Carta* var inte mänskliga rättigheter, utan snarare politiska överenskommelser. Mänskliga rättigheter tillkommer alla människor och kan därför inte begränsas till en utvald grupp privilegierade män. Från vår tidshorisont kan vi se att *Magna Carta* är ett ganska olyckligt exempel på en människorättsförklaring. Det räcker att citera en mening, paragraf 54 i *Magna Carta*, som lyder: ”Ingen ska arresteras eller fängslas på en kvinnas begäran gällande någon människas död, förutom hennes make.”

Englands *Bill of Rights* från 1689 brukar på samma sätt betraktas som ett steg på vägen mot dagens texter. Parlamentet förklarade att ”inga överdrivna böter får utfärdas; inte heller får grym eller exceptionell bestraffning ges”. Den slog emellertid också fast ”Att de undersåtar som är protestanter får bära vapen till eget försvar på ett sätt som överensstämmer med deras position och tillåts enligt lag”. Precis som *Magna Carta* var *Bill of Rights* i själva verket en politisk överenskommelse; den här gången mellan parlamentet och kungen (som hade våldfört sig på protestanters rättigheter) för att försvara ”uråldriga rättigheter och friheter”.

Samtidigt hade ett antal filosofers verk haft ett mycket konkret inflytande på hur kraven formulerats i termer av ”naturrätt” och ”mänskliga rättigheter”. John Lockes *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, utgiven 1690, studerade människor i ett ”naturligt tillstånd”, där de åtnjöt ett ”frihetligt tillstånd”, men inte ett ”tillstånd av bemyndigande”. Locke menade att var och en ”måste bevara sig själv” och när det egna välbevarandet inte längre hotas

måste var och en ”så mycket han kan ... bevara resten av mänskligheten”, och ingen får ”ta eller skada någon annans liv, eller vad som tycks verka för livets bevarande, frihet, hälsa, kropp eller egendom”. Därmed ”kan män hindras från att inkräkta på varandras rättigheter och från att skada varandra”. Enligt Locke ”[äger] varje man rätten att straffa förbrytaren och upprätthålla naturrätten”. Locke förstod att denna ”främmande doktrin” inte var användbar, men hävdade att människor förblir i ett naturtillstånd tills de går med på att bli medlemmar i ”något politiskt samhälle”. Locke betraktade det medborgerliga styrelseskicket som botemedlet mot att människor agerade som självsvåldiga domare för att upprätthålla naturrätten. Han var av åsikten att detta samhällskontrakt, frivilligt upprättat, gav staten rätten att genomdriva lagarna så länge regeringen respekterade det förtroende den getts. Om människor skulle utsättas för en regering som utövade godtycklig eller absolut makt över deras ”liv, friheter och egendom”, då har regeringen, enligt Locke, förverkat sin makt som då går tillbaka till folket.

Om samhällsfördraget av Jean-Jacques Rousseau utvecklar idén att en individ kan ha en egen vilja (*volonté particulière*) och att dennes egna intressen (*intérêt particulier*) ”kan diktera för honom något helt skilt från det allmänna intresset”. Rousseau ansåg att ”vem som än vägrar att lyda den allmänna viljan ska tvingas till det av hela samhällskroppen: det kommer i själva verket bara att tvinga honom att vara fri”. ”Människan förlorar”, enligt Rousseau, ”genom samhällsfördraget sin *naturliga* frihet, och den obegränsade rätten till allt det som lockar honom och som han kan skaffa sig; i gengäld erhåller han medborgerlig frihet och äganderätt till allt han besitter.” *Om samhällsfördraget* publicerades 1762, förebådade franska revolutionen 1789 och uttryckte idéer som har haft ett betydande inflytande runt världen för människor som försökt formulera de styrdas och de styrandes rättigheter.